

НАГОРНО-КАРАБАХ

ЦРНИ ВРТ У ПОДНОЖЈУ АРАРАТА

Пише Виолета РАШКОВИЋ ТАЛОВИЋ

Спор између Јерменије и Азербејџана један је од најупечатљивијих замрзнутих постсовјетских конфликта и еклатантан пример последица реструктурирања односа моћи у глобалној међународној ацени

Стотине мртвих и хиљаде рањених – биланс је сукоба између Јерменије и Азербејџана, а срушени градови, крв и лелек у Нагорно-Карабаху – потресна слика која од 27. септембра, када су почеле борбе, потреса свет. Оптужујући једна другу да су кривци за почетак сукоба у спорној области Нагорно-Карабаха, обе државе прогласиле су ратно стање. Одазив на мобилизацију у Јерменији је сто одсто, ратују и до три генерације мушкараца, а мајке испраћају синове као највредније што држави и вери могу

да понуде. Азербејџанци у овом сукобу виде прилику да се коначно домогну, како тврде, своје територије. Зато у борбу одлазе уз: „Устани турски сине”, поклич који их је надахњивао и у рату који је трајао од 1988. до 1994. године. И председник Алијев своје борце храбри са „сад или никад”. Јермени тврде да су у непријатељским редовима сиријски плаћеници и борци за цихад.

МИРОВНИ ПОКУШАЈИ

Већ другог дана крвавог сукоба у којем је погинуло 65 особа, међу којима и бројни цивили (свет је занемео

пред страхотама страдања деце, жена и старца који су уживо преношени на обе телевизије), генерални секретар УН Антонио Гутереш позвао је зарађене стране да наставе преговоре и допусте распоређивање медијатора Организације за безбедност и сарадњу. Огласио се и званични Пекинг позивајући на успостављање дијалога. И ЕУ свакодневно апелује на прекид сукоба. Обе стране традиционално говоре да је сукоб одговор на провокације супротне стране.

И етнички Јермени и Азербејџанци оглушили су се на позив ми-

ровњака. Уследиле су кржаве борбе. После састанка уз посредовање Москве, шефови дипломатија Јерменије и Азербејџана два пута договорили су примирје из „хуманитарних разлога” како би зарађене стране размениле заробљене и тела погинулих. Борбе, међутим, не престају, а на обе стране све је више страдалих и рањених. Највише младића од 20 до 25 година. Најновије вести говоре да је азербејџанска страна кренула у нову офанзиву на Нагорно-Карабах широм јужног фронта. Јерменски војници пружају достојан отпор.

Јереван тврди да је Баку извео ракетни напад на неколико насељених области у Нагорно-Карабаху, међу којима је и престоница непризнатог Арцаха, Степанакерт. С друге стране, Министарство одбране Азербејџана објавило је да су јерменске снаге гађале град Тертер у Нагорно-Карабаху и тако прекршиле прекид ватре. Азербејџан оптужује Јерменију да је неколико пута напала положаје азербејџанске војске у правцу Агдера-Агдам и Физули-Џебраил, како би вратиле изгубљене положаје. Јерменија оптужује Азербејџан да је током борбених дејстава ракетама БМ-21 гађао места насељена цивилима.

Тако је пропао и други мировни споразум који је требало да донесе мрву прижељкиваног мира на узбураканом кавкаском пространству.

Руски министар иностраних послова Сергеј Лавров, који је посредовао у постизању споразума, изнова је пренео став јерменским и азербејџанским колегама да се примирје мора поштовати. Ирански председник Хасан Рохани подржао је посредовање Русије у конфликту Јерменије и Азербејџана у Нагорно-Карабаху. Спремност на поштовање прекида ватре изразило је и Министарство иностраних послова Нагорно-Карабаха. У преговорима о решавању спора око Нагорно-Карабаха посредује тзв. Минска група ОЕБС-а, коју предводе Русија, САД и Француска. „Минска група” је мултилатерална група у оквиру Организације за европску безбедност и сарад-

њу основана 1992. године у намери да подстакне мирно и обострано договорено постизање решења у сукобу Јерменије и Азербејџана око региона Нагорно-Карабах. Турски председник Реџеп Тајип Ердоган рекао је да су ове три земље изгубиле морално право да покрећу мировне иницијативе, јер тридесет година нису предузимале ништа како би се нашло решење. Представници непризнате територија Нагорно-Карабаха затражили су од Европске организације за безбедност и сарадњу (ОЕБС) да призна њену независност како би се постигао мир у региону. Лавров и Чавушоглу истакли су да је неопходан хитан прекид ватре у региону уз одобрење контролних механизма за његову примену. Саопштење о прекиду сукоба издале су истовремено и Јерменија и Азербејџан, а генерални секретар НАТО-а Јенс Столтенберг затражио је од обе стране да моментално обуставе оружане сукобе.

– Не постоји војно решење за Нагорно-Карабах – изјавио је Столтенберг.

Иако су уочљиве иницијативе за обуставу оружаних сукоба, ни Јерменија, ни Азербејџан неће лако одустати од Нагорно-Карабаха. Конфликт датира још од краја Првог светског рата и везан је за нерешене територијалне односе. Корени сукоба још су дубљи – они леже у далеким и непремостивим сукобима између хришћана и муслимана на овом простору. Да ли се у тој чињеници скрива и суштински разлог изнова одмрзнутог конфликта?

НАГОРНО-КАРАБАХ

Планинска енклава Нагорно-Карабах простор је неразрешеног спора између Азербејџана и Јерменије, у којем се фактички налази етничка јерменска већина. Он је дубока периферија, рурално подручје без већих урбаних центара. Средиште је средњовековне јерменске културе и хришћанства. Геополитички, Карабах штити Јерменију са истока. Територијално он је део Азербејџана, са 80 одсто Јермена који ту живе. Крвави рат се завршио >

1994, са примирјем, али сталне чарке и сукоби никада нису јењавали.

У богатој историји два народа најупечатљивији догађај десио се пред сам крај совјетске ере 1988. године, када су азербејџанске трупе и јерменски сецесионисти започели рат који је оставио де факто независну државу у рукама и под влашћу Јермена. Иако је 1994. потписано примирје, никакви преговори нису довели до трајног мировног споразума. Напротив, спор између Јерменије и Азербејџана (п)остао је један од најупечатљивијих замрзнутих конфликта постсовјетске Европе и еклатантан пример последица реструктуирања односа моћи у глобалној међународној арени. Наизглед ефемерни локални сукоб веома је брзо попримио коногације регионалног, па можда чак и цивилизацијског конфликта.

Још на самом почетку сукоба између Азербејџана и Јерменије било је јасно да су видљиви обриси потенцијално опасног конфликта упућивали на одмеравање снага и прегруписавање интереса, пре свега, између Турске и Русије, као значајних центара моћи у мултиполарном свету.

Арцах (Република Арцах или Нагорнокарабашка Република) фактички је независна држава на јужном Кавказу коју Азербејџан сматра делом своје територије. Област има јерменску етничку већину и налази се под потпуном војном и политичком контролом локалног јерменског становништва.

Вековима насељен хришћанским Јерменима и турским (муслиманским) Азерима, Нагорно Карабах је у 19. веку постао део Царске Русије. Било је то време „релативног мира”.

После Првог светског рата и бољшевичке револуције у Русији совјетски руководиоци успоставили су аутономну област Нагорно-Карабах са етничком јерменском већином, али у склопу Совјетске Социјалистичке Републике Азербејџан. Ту одлуку донео је партијски регионални орган Кавкаски биро ЦК РКП(б). Баку је био светски центар за производњу нафте, а Јерменија пољопривредна мар-

гина без излаза на море. Падом Руске империје постао је део Закавказске демократске федеративне републике, када су Јермени, Азери и Грузини, раније под владавином Руса, прогласили аутономију. Уследили су мањи ратови (јерменско-азербејџански рат) око региона Нахчивана, Зенгзура и Нагорно-Карабах, јер су се спорили око граница три провинције. Скупштина је у Нагорно-Карабаху прогласила самоуправу и створила Владу. Уласком османских трупа однос је још више нарушен јер је Азербејџан имао отворену турску подршку. Тада се јавила непремостива нетрпељивост између Јермена и Турака. Јерменија оптужује Турску за геноцид, јер је током овог периода убијено између 1,5 и 1,7 милиона Јермена, нај-

ИАКО СУ УОЧЉИВЕ ИНИЦИЈАТИВЕ ЗА ОБУСТАВУ ОРУЖАНИХ СУКОБА, НИ ЈЕРМЕНИЈА, НИ АЗЕРБЕЈЏАН НЕЋЕ ЛАКО ОДУСТАТИ ОД НАГОРНО-КАРАБАХА. КОНФЛИКТ ДАТИРА ЈОШ ОД КРАЈА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА И ВЕЗАН ЈЕ ЗА НЕРЕШЕНЕ ТЕРИТОРИЈАЛНЕ ОДНОСЕ.

више цивила. Турска до данас оптужбе оспорава.

Примирје је остварено 1920, када су бољшевици прихватили поделу по којој Зангезур долази под контролу Јерменије, а провинције Нахчинаван и Нагорно-Карабах се стављају под контролу Азербејџана. Аутономна област Нагорно-Карабах постала је део Азербејџана у СССР-у 1923. године. Иако је Јерменија прихватила јурисдикцију Азербејџана над Нагорно-Карабахом, било је издвојених борби група које никада нису прихватиле азербејџанску надлежност над територијом, показујући отворену верску и етничку нетрпељивост. Две земље никада нису успоставиле пуне дипломатске односе.

Велики сукоб између Јерменије и Азербејџана почео је 1988. године,

када попушта совјетска чврста власт. Годину раније карабашки Јермени послали су Москви петицију за унију са Јерменијом. Москва је, међутим, одбила петицију са десетинама хиљада потписа. У фебруару 1988. избио је први сукоб. Настрадао су два Азербејџана и педесет јерменских сељака. Нова страница сукоба почела је да се пише крвљу. Нетрпељивост је ескалирала у отворено насиље када је регионални парламент у Нагорно-Карабаху после распада СССР-а изгласао припајање Јерменији. Нагорно-Карабах прогласио је 1991. године независност и тада су почеле најжешће борбе још од Првог светског рата. Погинуло је око 30.000 људи. Три године касније, у мају 1994, уз посредовање Русије, окончан је сукоб победом Јермена, али никада није успостављен мир. Од тада се Нагорно-Карабах сматра замрзнутим конфликтом. Било је повремених покушаја за размену територија, осигуравање повезаности Азербејџана с изолованом Нахичеванском аутономијом, а Јерменије с Карабахом. Непризната Република Нагорно-Карабах задржала је готово читаву своју територију, а преузела је и војну контролу над околним деловима Азербејџана. На тај начин је загарантована снажна повезаност Нагорно-Карабах с Јерменијом преко Лачинског прелаза и дуж реке Арак. Пораз у сукобу два пута резултирао је променом владајућих елита Азербејџана.

Обе стране јурисдикцију над овом територијом нису виделе као контролу неколико спорних планина и долина, већ као могућност преживљавања својих држава у непријатељском окружењу.

До раста тензија између Јерменије и Нагорно-Карабах с једне и Азербејџана с друге стране дошло је почетком 2008. године. Председник Алијев поновио је да ће Азербејџан прибегнути употреби силе уколико буде потребно да се поврати територија која је ван контроле власти у Бакуу. Истовремено, инциденти у којима се кршио прекид ватре постали су све учесталији. Најтежи инцидент

Г Р У З И Ј А

Р У С И Ј А

Јермени су поносни на своју веру и историју. Најстарија су хришћанска цивилизација, с црквом из 4. века. Данас су одвојени од осталих хришћанских цркава.

Председник Јерменије **Армен Саркисјан** изабран је 2018, након што је земља прешла с председничког система власти на парламентарни. Кратко је био премијер (1996–1997), између амбасадорског мандата у Великој Британији и на другим дипломатским положајима у још неколико земаља Западне Европе.

Главни извозни производи Азербејџана су нафта и нафтни деривати – прва нафтна бушотина на свету ископана је 1800. године. Последњих двадесет година Азербејџан је израстао у регионалног нафтног играча. Створени су велики фондови за развој земље и учешће у међународним пројектима. У новије време издвајају велика средства за осавремењавање своје војске.

Од 2003. године на месту председника Азербејџана је **Илхам Алијев**. Дужност је преузео од оца Хајдара Алијева, бившег генерала КГБ СССР-а. Ово му је трећи мандат, а током његове владавине измењен је устав који му дозвољава да неограничено може бити председник. На Западу не важи за демократу, али с њим успешно сарађују.

АЗЕРБЕЈЏАН

86.600 km²

10.000.000

91.6%

АЗЕРБЕЈЏАНАЦИ

Службени језици: **азерски и руски**Главни град: **Баку**

Граничи се са: **Русијом** на северу, **Грузијом** на северозападу, **Јерменијом** на западу и **Ираном** на југу

Становништво је већином муслиманско

ЈЕРМЕНИЈА

29.750 km²

3.000.000

98.1%

ЈЕРМЕНИ

Службени језик: **јерменски**Главни град: **Јереван**

Граничи се са: **Турском** на западу, **Грузијом** на северу, **Азербејџаном** на истоку

У Карабаху, који је руска верзија азерске речи „Црни врт” и где нагорно – (руска реч) значи планински, **150.000 људи** су војни обвезници

Нагорно-Карабах до сада није признала ниједна земља, али ужива велику медијску и економску помоћ од у свету познатих Јермена

Политичке промене из 2018. на сцену су довеле Николу Пашинијана. После вишенедељних масовних демонстрација против власти премијера Сержа Саргасјана и његове Републиканске партије Пашинијан је изабран за премијера. За разлику од Саргасјана који је чувао стратешки савез са Русијом, нови премијер је потпуно променио политичку слику земље и приметно се одвојио од Руса.

Процењује се да је 400.000 Јермена који су живели у Азербејџану побегло у Јерменију или Русију, а да је још 30.000 побегло из Карабаха. Око 800.000 Азербејџанаца је протерано из Јерменије и Карабаха.

Данас је **Нагорно-Карабах** један од неколико замрзнутих конфликта у бившим совјетским државама, заједно са молдавским Придњестровљем и отцепљеним регионима Грузије, Абхазијом и Јужном Осетијом

Контакт линија између супротстављених страна дугачка је **200 километара** и до сада су забележена **272 инцидента**

Карабах је de jure део Азербејџана, али de facto контролу над територијом има међународно непризната Република Нагорно-Карабах

И Р А Н

догодио се у марту 2008, када је погинуло 16 војника на обе стране. Обе стране су оптуживале једна другу да је изазвала сукоб. Тада је већ било јасно да ће се због великих средстава које је Азербејџан улагао у војску биланс снага променити у његову корист. Медији су писали да „Јермени неће моћи да одрже корак у наоружавању са нафтом богатом државом као што је Азербејџан и то би могло довести до дестабилизације замрзнутог конфликта”. Било је и другачијих запажања, уз напомену да постоји много очигледних недостатака у азербејџанској војсци и да је војска у Нагорно-Карабаху у стању пуне приправности.

Међутим, етнички Јермени су фактички преузели контролу над облашћу Нагорно-Карабаха. Успостављено је финансијско и војно примирје. Стешњена између Турске и Азербејџана, Јерменија је, међутим, наставила да трпи тешке економске последице.

У току сукоба више од милион људи напустило је своје домове. Етничка азерска популација која је чинила између 20–25 одсто становништва пре рата побегла је из Нагорно-Карабаха. Етнички Јермени напустили су Азербејџан. Ниједна група није успела да се врати у своје домове после завршетка рата. Процењује се да је милион људи расељено током суко-

ба. Такође се процењује да је 400.000 Јермена који су живели у Азербејџану побегло у Јерменију или Русију, а да је још 30.000 побегло из Карабаха. Многи који су напустили Карабах вратили су се када се рат завршио. Око 800.000 Азербејџанаца је протерано из Јерменије и Карабаха. И многи припадници других националних група из Карабаха били су приморани да живе у избегличким камповима које су подигле владе Азербејџана и Ирана.

УЛОГА ВЕЛИКИХ СИЛА

Велике силе, пре свих „МИНСКА” група у којој су Русија, САД и Француска, а које посредују у сукобу, заузеле су геополитичким догађајима и пандемијом Ковида-19, али нагорно-карабашки сукоб не може се изузети из глобалног контекста. У најкраћем, за НАТО и САД то је прилика да се Азербејџан укључи у Северноатлантски савез, да се инфилтрира у Каспијско море. Турска носи неоосманистички пројекат контроле „великог Турана”, у којем Азербејџан има своје место. Русија не подстиче сукоб и нема амбицију да укључи Нагорно-Карабах у своју зону утицаја, већ је током свих година сукоба била у улози миротворца, са економским и војним односима и с Јерменијом и са Азербејџаном.

ТУРСКА

Турска је прва земља која је 1991. признала независност Азербејџана. Обе земље деле туркијску културу и становништво, а бивши азерски председник Хејдар Алијев описао их је као једну нацију у две државе. Од јула када је Турска одржала велике војне вежбе са Азербејџаном, јерменско Министарство спољних послова упозоравало је међународну заједницу да се Турска директно меша и подгрева сукоб на релацији Јереван-Баку. Јермени тврде да се турски специјалци од почетка сукоба боре раме уз раме са Азербејџанцима, користећи турско оружје, укључујући дронове и војне авионе. Да ово нису била неоснована упозорења потврдила је и званична Анкара, не скривајући да отворено подр-

жава Азербејџан и да ће се војно ангажовати као и у Сирији и Либији. И председник Ердоган упорно и често понавља: „Анкара ће чврсто стати уз Азербејџан!”

Какав је, објективно, интерес Турске у региону Нагорно-Карабаха? Приметан је вишедеценијски покушај Турске, која се перципира као регионална сила, да у новој прерасподели карата заслужи више место међу светским силама. Јачањем својих спољнополитичких интереса претендује и на позиционирање као проактивног лидера међу исламским светом, нарочито на територијама које је обухватало некадашње Османско царство. Стога не чуди директна подршка Азербејџану, која је много више од пуке политичке и војне помоћи. То је несумњиво и подршка исламу.

Али и Турска има своје проблеме. У августу 2008. године курдски побуњеници неочекивано су напали нафтовод Баку-Јаихан, што је одмах ублажило турску политику према Русији и Абхазији. Приметна је и политичка нестабилност у односима с Грчком, Саудијском Арабијом, Сиријом, Ираком. Вештим тактичким блоkiraњем Ердоганови противници могли би учинити турску војну интервенцију у нагорно-карабашком сукобу непрофитабилном и по Ердогана политички ризичном.

РУСИЈА

Тренутни драматични односи Јермена и Азербејџанаца под лупом су светских стратега који у овом сукобу тумаче и колико су потенцијалне несугласице Руса и Турака. С обзиром на нескривену улогу Турске и верску димензију њене улоге, у сукобу око Нагорно-Карабаха јасан је интерес Руске Федерације која у Јерменији има сталну базу са 7.000 људи и респектабилном војном техником (тенкови, борбена возила, артиљерија, авиони, хеликоптери). Осим тога, Русију и Јерменију везују нераскидиве православне нити. Али Русија има веома добре односе и са Азербејџаном.

Аркадиј Дубнов, политички аналитичар Московског Карнеги цен-

тра отворено констатује: „...све што се у Нагорно-Карабаху дешава чудно је, јер ништа није изазвало ово крвопролиће...”. Руским медијима интригантно је што су прошле године лидери обе земље, и Јерменије и Азербејџана, одржали низ званичних и незваничних састанака. Отуда и отворена питања: „Да ли је и ко стоји иза овог сукоба?”, „Љуља ли неко (изнова) Кавказ?”, „Да ли неко покушава да опкољава Русију, (зло) употребљавајући две зараћене стране?”. Нешто оптимистичнији тврде да је сукоб повод да се Русија наметне као „помиритељ” и „поновни тата” Јерменији и Азербејџану, упозоравајући да не

ВЕЛИКЕ СИЛЕ, ПРЕ СВИХ ГРУПА МИНСК У КОЈОЈ СУ РУСИЈА, САД И ФРАНЦУСКА, А КОЈЕ ПОСРЕДУЈУ У СУКОБУ, ЗАУЗЕТЕ СУ ГЕОПОЛИТИЧКИМ ДОГАЂАЈИМА И ПАНДЕМИЈОМ КОВИДА-19, АЛИ НАГОРНО-КАРАБАШКИ СУКОБ НЕ МОЖЕ СЕ ИЗУЗЕТИ ИЗ ГЛОБАЛНОГ КОНТЕКСТА. У НАЈКРАЋЕМ, ЗА НАТО И САД ТО ЈЕ ПРИЛИКА ДА СЕ АЗЕРБЕЈЏАН УКЉУЧИ У СЕВЕРНОАТЛАНТСКИ САВЕЗ, ДА СЕ ИНФИЛТРИРА У КАСПИЈСКО МОРЕ.

треба заборавити да је Јерменија пуноправни члан ОДКБ (Организација Уговора о колективној безбедности). Дакле, сваки напад на Јерменију напад је на ОДКБ.

Јерменски премијер Николај Пашинијан изјавио је немачком „Билду” да је уверен да ће Русија испунити своје обавезе из међудржавних споразума. У месту Гјумри у Јерменији Русија има велику 102. војну базу и заједнички систем ПВО. У договору између Русије и Јерменије прецизно је написано када Русија мора да реагује. У случају да Јерменија буде нападнута Русија ће јој, тврди премијер, пружити војну помоћ. За Јерменију, тренутна ситуација поставља питање из-

бора аутентичних геополитичких савезника. Премијер Јерменије изразио је сагласност за увођење руских мировних снага у зону сукоба. Али таква акција може се спровести само уз сагласност обе стране сукоба, а то је тешко реално.

Сукоб се брзо развија и захтева од Русије да покаже политичку вољу и стратешко размишљање.

СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ

Свет и међународна заједница навикнути да у сваком конфликту препознају (ин)директан утицај центра моћи и њихове хегемоније, трагају ка одговорима да ли и у овом сукобу има претензија Сједињених Америчких Држава које би убедљиво биле највећи профитер сваког будућег политичког сукобљавања Турске и Русије. Иако преокупиране предстојећим изборима и политичком борбом која улази у завршницу, САД не одступају од покушаја да перманентно утичу на Турску, као спону за што боље позиционирање у региону. Турска је уједно сигурна станица на путу ка Кавказу, како северном тако и јужном, који због огромних резерви нафте и гаса постају све интересантнији за геополитичка надметања.

Не треба занемарити тенденције САД и НАТО-а за подстицање „малих ратова” и зона „револуција боја” дуж руских граница. Руси с разлогом ова настојања тумаче као покушај САД и Алијансе да се Русија потпуно избаци из Јужног Кавказа. Такође, жеља Турске јесте да преузме доминацију на овом простору и због пораза протурских екстремиста у Сирији, створи нови фронт за Русију и истроши га у локалним сукобима. Намера Азербејџана јесте да повећа легитимитет свог режима и обезбеди директан „коридор” за комуникацију са савезничком Турском преко Нахичевана.

Без масовних интервенција са стране, чини се да је све више извесно да ће се крвави рат још једном завршити „нерешено”. До тада, и једна и друга страна броје жртве.!